

Олександр БОНДАРЕНКО,

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

В статті аналізується становлення феномену патріотизму та патріотичного виховання молоді в історичній ретроспективі. Розкриті у статті передумови становлення проблеми військово-патріотичного виховання молоді, досліджені особливості і складові патріотичного виховання в історичній ретроспективі мають за мету подальше вдосконалення системи виховання молоді на основі рефлексії багатого історичного досвіду минулих поколінь. Підсумовано, що формування та імплементація природовідповідної для українського суспільства зокрема, і для людства загалом, духовно-патріотичної концепції є першочерговим завданням педагогічної науки та філософії.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, етапи, історико-педагогічний, аналіз, педагогіка, козацтво, кадети, українська державність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Патріотизм є унікальним соціально-культурним та духовно-творчим феноменом, що притаманний всім етапам розвитку людства. Відтоді, як зародилась держава і державність, патріотизм став необхідним морально-соціальним принципом, дотримання якого забезпечує умови виживання живого і життя, життєдайності природного середовища, життєздатності будь-якого етносу, нації, держави. Аналіз «стислих» історичних фактів у різних типах духовно-культурних часових просторів засвідчує, що цілеспрямоване створення умов для формування патріотизму, зокрема у цивільної та військової молоді, буде актуальним доти, доки буде актуальною одна із головних функцій держави – захист ментального коду від зовнішніх впливів і внутрішніх загроз, створення і захист умов для живого і життя у процесі взаємодії природа – людина – суспільство від атак глобалізаційних викликів ХХІ сторіччя. Розкриті передумови становлення проблеми військово-патріотичного виховання молоді, досліджені особливості і складові патріотичного виховання в історичній ретроспективі мають за мету

подальше вдосконалення системи виховання молоді на основі рефлексії багатого історичного досвіду минулих поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Система патріотичного виховання молоді становить науковий інтерес широкого загалу сучасних дослідників, серед яких варто виділити І. Беха, Т. Гавлітіну, М. Качур, О. Коркішко, С. Оришко, М. Павленко, у працях яких було здійснене теоретичне осмислення окресленої проблематики, розглянуто шерег її аспектів. Дотичними до представленої теми є і роботи військових науковців – Е. Афоніна, С. Гречко, Карпової-Чемерис, Ю. Красильника, В. Маслова, Г. Темко, І. Томчука, Л. Яблонської. Аналіз історичних аспектів патріотичного виховання молоді з метою актуалізації та адаптації досвіду минулого до сучасних умов є нагальною суспільною та науковою потребою і є невід'ємною складовою безперервного процесу реінтерпретації та оптимізації існуючих знань в умовах глобальної нестабільності та національних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява патріотизму як складного соціально-психологічного, історико-культурного та духовного феномену сягає своїм корінням у глибину віків. Елементи патріотизму зародилися ще в первісному суспільстві. У племенах, які постійно переміщувались, це почуття, мабуть, було доволі однобічним, лінійним, обмеженим, і, більшою мірою, означало прихильність людей лише до свого роду на основі кровно-споріднених зв'язків. Згодом, поява патріотизму була обумовлена виникненням і становленням найдавніших держав, які потребували збереження своєї території, мови, традицій, релігії, забезпечення своєї безпеки і формуванні прихильності громадян до рідної землі, яка створювала умови для продовження життя.

Паростки патріотизму, зокрема такі, як прихильність до Батьківщини, мови, традицій, як способів пізнання, засвідчені у виховних системах Давнього Китаю, Стародавньої Індії. Зокрема, в етико-філософському вченні Конфуція важлива роль відводилась вихованню патріотизму у молоді, що знаходило вияв

у суворих вимогах до виконання загальнообов'язкових обрядів, поглибленому вивченню культурно-історичної спадщини, вірності своєму народу та дотриманні його самобутніх звичаїв, поважанні предків, батьків та старших за віком і соціальним становищем. [1, с. 23]. В історії педагогіки Китаю варто відзначити і діяча більш пізнього періоду – видатного поета та ученого Лу Ю часів династії Південної Сун. Завдяки дидактиці патріотичного виховання та навчання, а також активній громадянській позиції, він здійснив значний вплив на розвиток не тільки педагогічної думки Китаю, а й усієї китайської цивілізації. Лу Ю наголошував на залежності долі держави від становища народу і обурювався непомірно високими податками. Велика кількість його віршів пронизана любов'ю до рідного краю і праці [2].

Не можна залишити поза увагою і вчення Будди Шак'я-Муні, яке є яскравим взірцем своєрідності розуміння патріотизму в традиційних суспільствах Сходу. Його погляди на те, як повинні поводитися патріоти задля процвітання їх нації, знайшли своє відображення в «Умовах благоденства нації», де постулюється необхідність виконання правил, зокрема: регулярного проведення народних зборів, вірності давнім статутам та звичаям, повазі та підтримці старійшин і «просвітлених», дотримання моральних чеснот, удостоєння почесними святинь [3].

Таким чином, ще задовго до греків, ідея патріотизму асоціювалася, головним чином, із символами (символи бога або царя), як з офіційним втіленням божества, або ж як результат послабленого впливу релігії на суспільне життя, як у північних народів або в Китаї, – з ідеєю «крові», тобто з почуттям спільності з представниками свого племені, людьми, що розмовляють однією й тією самою мовою і належать до одного народу.

Якщо у традиційних суспільствах Сходу патріотизм був переважно конфесійним, етнічна належність затьмарювалась віросповідальною, то давні греки, в свою чергу, проголосили найпершою доблестю людини патріотизм як готовність жертвувати своїми інтересами в ім'я своїх співгромадян, свого міста. Такий вид патріотизму зараз іменують «полісним».

Великі уми античної філософії – Платон («Держава»), Арістотель («Політика») – вважали, що справжньому громадянину притаманна любов до досконалості в рамках закону, свідомий громадянин – це законослухняна, патріотично налаштована людина, яка докладася всіх зусиль для того, аби виконати своє призначення в суспільстві заради загального благополуччя.

Так, наприклад, у Платона зустрічаємо міркування про те, що «Вітчизна є дорожчою і за матір, і за батька, і за всіх інших предків, вона є поважнішою, святішою і має більшу вагу як у богів, так і в людей – у всіх, хто має розум, – і перед нею слід благоговіти, їй потрібно коритися, і, якщо вона розгнівана, догоджати їй більше, аніж рідному батькові» [4].

Подібні погляди на еволюцію змісту патріотизму, як на наріжну соціодуховну цінність, також висвітлювались у працях Протагора, Демокріта, Сократа, Перікла. Демокріт стверджував, що результатом виховання має бути моральна людина, яка живе відповідно до громадського обов'язку. У працях Перікла ідеалом людини є повноправний громадянин, який поєднує власні інтереси з державними, захищає етичні підвалини полісу, вирізняється високою громадянською свідомістю і багатством духовної культури.

Отже, відмітною рисою культури Стародавньої Греції було гармонійне поєднання кожної ланки в тріаді «природа-суспільство-людина», тобто взаємодія всіх трьох частин у цілісності, та проголошення громадянина вищою цінністю. Духовно, фізично, розумово розвинена людина вважалась взірцем для наслідування. Морально-естетичне виховання молоді було спрямоване на формування почуття любові до власного народу та Батьківщини. Саме на такому підґрунті відбувався процес формування громадянської свідомості, сполучною ланкою в якому був патріотизм, що усвідомлювався індивідом не лише як моральна прив'язаність до рідної Землі, способу життя, мови, традиції, культу, а і як певна цілісність, відчуття єдності зі своїм етносом, народом, землею, тобто, як взаємодія «природа-суспільство-людина», що супроводжувалась прагненням до захисту її інтересів, ментального коду та

служінню Батьківщині заради її процвітання, заради збереження умов виживання для майбутніх поколінь співвітчизників.

Патріотичні уявлення серед наших найдавніших прародичів-українців так само сягають корінням у глибоку давнину. Так, наприклад, в знайдений присязі херсонесців, датованій III ст. до н., декларувалось: «я буду єдиномудним про врятування і свободу держави та громадян і не зраджу Херсонесові... Я буду служити народові і радити йому найкраще та найсправедливіше для держави і громадян...» [5, с. 9].

Про характер військово-патріотичного виховання у Київській Русі згадував в VI ст. візантійський імператор Маврикій Стратег: «Племена слов'ян...люблять волю й не схильні ні до рабства, ні до покори, хоробрі, особливо на своїй землі, витривалі... Їх юнаки дуже мистецьки володіють зброєю» [6, с.79]. Фактичним підтвердженням слів імператора стали походи князя Олега на початку X ст., що засвідчили силу та високий рівень військового мистецтва дружин княжого війська.

Із створенням регулярних військових контингентів (зокрема, князівської дружини) військове та військово-патріотичне виховання у Київській Русі стають взаємопов'язаними. Активні військові дії на політичній арені активізували роль держави та сім'ї в опануванні молоддю військового ремесла. Підготовка майбутніх захисників у Давній Русі передавалася з покоління в покоління із вуст в уста, через традиції. Батьки, як носії традицій, звичаїв та правил знайомили дітей з родовими традиціями та досвідом героїчного минулого, формуючи у них систему морально-соціальних принципів, що засновувалась на почутті патріотизму та відповідальності за долю народу та держави. В такій атмосфері і відбувалось формування дружинної культури, представники якої становили військову еліту – лицарство. Фундаментальною засадою лицарської культури був «...неписаний кодекс принципів, форм, звичаїв...», які «ніхто не міг... легковажити під карою сорому й ганьби» [7, с. 76–77]. В дружинниках виховувались такі якості, як відважність,

відданість князеві, повага до загиблих в бою, поховання їх з почестями, святе ставлення до місць загибелі воїнів.

Про високий рівень патріотизму, непохитність моральних принципів та жертовну самовідданість яскраво свідчать слова князя Святослава: «не осоромимо землі руської» і рядки із Волинського літопису: «краще мені в своїй землі кістьми лягти, ніж на чужій славним бути!» [8, с. 128].

Значною віхою стало прийняття християнства у 988 р., яке слугувало об'єднанню розбрунькованих родових племен і становленню єдиної національної свідомості, фіксації в масовій свідомості почуття належності до «союзу племен», формуванню у людей бажання і готовності захищати Батьківщину, як годувальницю і оберіг народу, від зовнішнього ворога і внутрішніх загроз. Із запровадженням християнства на Русі військова організація отримала нові моральні основи: воїни зобов'язувалися захищати не лише батьківщину, як землю предків і майбутніх поколінь, але й релігію. Релігійна моральна основа боєздатності «воїв» доповнювала родові і племінні кровноспоріднені зв'язки, згуртовувала їхню єдність.

Ідеї військово-патріотичної підготовки знайшли своє відображення в таких творах, як «Слово о полку Ігоревім», «Повість временних літ», «Притчі» і «Слова» Кирила Туровського, «Моління» Данила Заточника, «Читання» ченця Києво-Печерського монастиря Нестора, «Руська Правда» київського князя Ярослава Мудрого та ін.

У «Повчанні Володимира Мономаха дітям» (XII ст.) автор закликає любити Батьківщину, не щадити життя при захисті її від ворогів, наставляє своїх співвітчизників з великою повагою ставитися до освіти, любити книгу, наполегливо оволодівати знаннями, бути діяльними, працьовитими і хоробрими.

Незважаючи на вторгнення на Русь ординців, патріотична тематика стає основною в духовно-культурному просторі наших наших прашурів, особливо це простежується в літературі XIII ст. Вона знайшла відображення в життійній літературі, в літописанні, пам'ятках риторики. Зокрема, підіймаються проблеми

сильної княжої влади на протвагу князівським міжусобицям і неузгодженості дій проти ворогів. Ідеалом виступає князь – воїн і мудрий державний діяч – захисник Батьківщини, її системи цінностей, моралі, мови, культури, релігії.

Монументальним джерелом національних традицій виступає історія козацького війська, що є стрижнем і справжнім взірцем українського патріотизму. Традиційний український ідеал людини, відданої Батьківщині, віруючої в Бога та вірної церкві, знайшов свій вияв в особистості козака-патріота. Самобутня українська козацька педагогіка базувалася на оригінальних та плідних родинних, родинно-шкільних та військових методиках виховання, що знайшли вияв в полкових, січових, музичних, братських школах, Острозькій та Києво-Могилянській духовних академіях. Взірцем козацької педагогіки була практична участь бувалих козаків у процесі виховання хлопців-джур. Козаки були не просто педагогами, а й виконували для своїх вихованців функцію батьків, чим зарікалися перед совістю та громадою. Підлітки проживали в куренях разом з досвідченими опікунами, навчаючись, водночас, у січовій школі. Там у вихованців розвивали їх природні таланти, загартовували душу й тіло в іграх, танцях, хороводах, різноманітних змаганнях і боротьбі, зокрема, таких видах єдиноборств, як гопак, спас, гойдок. Приклад і авторитет старшого покоління формував у дітей почуття гідності та національної самосвідомості.

Ще однією специфічною рисою козацької педагогічної системи було те, що формування морально-етичних норм, цінностей відбувалось без примусового насадження, поступово, але разом з тим, системно. Саме системність та військова традиція були головними ознаками виховного процесу і невід'ємною рисою козачого виховання. Про ефективність виховної системи свідчить той факт, що про майстерність ведення козаками наступальних і оборонних боїв, риття окопів та створення стаціонарних та мобільних таборів з возів ходили чутки навіть у Європі.

Таким чином, козацтво як самобутнє історичне явище слугувало фундаментом змісту українського патріотизму, що знайшов своє філософсько-

педагогічне обґрунтування у спадщині Г. Сковороди, зокрема у принципі «природного виховання».

Перехід від Середніх віків до Нового часу ознаменував появу сукупності сучасних уявлень про патріотизм, що пов'язано з формуванням загальноєвропейських культурних цінностей епохи Відродження. Специфічні риси італійського патріотизму тих часів знайшли вияв у творах Н. Макіавеллі та Фр. Гвіччардіні, в яких демонструвалися: домінування локального патріотизму над загальнонаціональним, сприйняття іноземців в якості «варварів», критика Церкви, культурний діалог з античністю, волелюбність.

На наступному етапі – етапі виникнення націй та появи національних держав, принцип патріотизму, використовуваний ще в традиційних суспільствах, набуває нового змісту. Поняття Батьківщини зміщується від розуміння її як історико-культурного надбання, яке людство отримало у спадок, в бік усвідомлення її як предмету його духовно-практичного вибору. Таким чином, природний патріотизм поступився громадянському, що проявлялось у можливості свідомої та активної участі індивіда в справах суспільства та держави, заснованих на єдності інтересів, та демократичних механізмах формування соціально-політичного державного ладу.

Велику увагу проблемі формування патріотизму приділяли французькі матеріалісти XVIII століття (Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, К. Гельвецій, П. Гольбах), розглядаючи патріотизм як прояв суб'єктом почуття національної гордості за свою країну.

Проблемам патріотизму та військово-патріотичного виховання серйозну увагу приділяли і перші особи Держави Російської, до складу якої на той час входила й частина українських земель. За Петра I поняття «патріотизм» вперше отримало правове закріплення в Статуті ратних і гарматних справ і стало нормою ставлення до рідної землі, нормою поведінки російського воїна. Проте, розробка питань, безпосередньо пов'язаних з цивільно-патріотичним і військово-патріотичним вихованням в Росії посилилася з середини XVII століття.

В 30-х рр. XVIII століття виникають імператорські кадетські корпуси – перші військово-навчальні заклади в системі військової освіти Російської імперії. 29 липня 1731 р. прийнятий указ, підписаний імператрицею Анною Іоанівною про заснування Корпусу кадетів, в 1752 році перейменованого в Сухопутний шляхетний кадетський корпус. Призначення корпусу полягало в тому, щоб комплексно готувати в його стінах одночасно і офіцерів, і цивільних чиновників, як громадян держави, що відрізняло корпус від європейських військових шкіл такого рівня. Фундамент військово-патріотичної освіти кадетів складало виховання патріотизму, складниками якого були такі диспозиції якостей, як сильний характер, почуття патріотичного обов'язку, розвиток рішучості та самостійності, що, в свою чергу сприяло формуванню усвідомленого мислення і дій.

На українських землях, що входили до складу Російської імперії, кадетські корпуси з'являються через століття. Імператорським указом від 1836 р. був заснований Петровсько-Полтавський корпус, який почав функціонувати в кінці 1840 р. Військово-навчальні заклади, починаючи з цього періоду, стали невід'ємною складовою системи освіти на українських землях.

Особливістю було те, що держава орієнтувала місцеве українсько-російське дворянство на благодійний акт, підкреслюючи престижність такого навчального закладу. Таким чином, дворяни, зараховані до Полтавського корпусу Полтавської, Харківської, Чернігівської та Катеринославської губерній, вносили кошти на додаток до державних асигнувань на утримання цього навчального закладу. Дворянство Київської, Волинської та Подільської губерній також зобов'язувалося провести фінансування корпусу в Києві. На початку 1852 р. був відкритий тимчасовий неранжирований кадетський корпус. На початку 1857 р. він був скасований, а замість нього відкрито Володимирсько-Київський кадетський корпус. У 1899 р. відкривається кадетський корпус в Одесі, якому присвоюється ім'я великого князя Костянтина Костянтиновича. Одним з останніх на українських землях відкривається Сумський кадетський корпус в 1900 р, історія виникнення якого

безпосередньо пов'язана з меценатською діяльністю сім'ї цукрозаводчиків Харитоненків [9, с. 117.].

Початок Першої світової війни підвищив потребу в офіцерських кадрах, тому уряд розширює мережу військових навчальних закладів. У Києві були відкриті піхотне, інженерне і артилерійське училища. Таким чином, на 1917 р. підготовку офіцерів на українських землях здійснювали 8 училищ.

Як відзначає Н. Алпатов: «Кадетські корпуси прищеплювали любов до вітчизняної історії; створювали військову касту, пронизану кращими історичними традиціями; виробляли той прошарок ... суспільства, на основі якого створювалася національна слава» [10, с. 117].

Суттєва активізація українського патріотизму сталася у першій половині XIX ст., в кінці XIX ст. та на початку XX ст. і пов'язана, передусім, із боротьбою українського народу за своє національне відродження. Свідчення цього є народження поеми І. Котляревського «Енеїда», яка відображає бойовий козацький дух та мужність.

В умовах антинаціональної політики російського царату українські патріоти В. Гнатюк, М. Лисенко, П. Мирний, І. Крип'якевич, М. Кропивницький, І. Нечуй-Левицький своїм творчим талантом возвеличували українську культуру і науку до світового рівня.

Відродження військово-патріотичних традицій українського народу пов'язане з діяльністю західноукраїнських патріотичних товариств, організацій та формацій: Січ, Сокіл, Пласт, Січові Стрільці, які формували у дітей дошкільного, шкільного, а також молоді зрілого віку національну свідомість, патріотизм та готовність до боротьби за державну самостійність і незалежність.

Справжнім сплеском національної свідомості стало збройне повстання 1 листопада 1918 р., створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її Збройних сил – Галицької Армії (ГА). Важливим чинником формування патріотизму в цей час стало видання часописів та журналів у легіоні УСС «Новініана», «Український сам охотник», «Молодий сам охотник», «Червона Калина» та військової преси УГА – «Стрелець», «Козацький голос», «Бомба»,

«Дзвін», «Стрілецький шлях» та ін. На створення умов для формування патріотизму значний вплив здійснила українська пропаганда у військових з'єднаннях, а також діяльність старшин освіти та польових духівників в ГА, відновлення українських військових нагород та прийняття власної військової присяги, виконання стрілецьких пісень [11].

Окреслений період становлення української державності (1917–1920 рр.) сприяв виходу українського патріотизму на новий етап своєї еволюції, про що свідчать героїчні дії українських січових стрільців в змаганнях за державність України

В період «українізації» завдяки самовідданій діяльності у сфері української культури, літератури, мистецтва М. Волобуєва, М. Грушевського, М. Зерова, В. Липківського, М. Скрипника, М. Хвильового, О. Шумського та інших відбувся захист та примноження української самобутності, позитивних якостей національного характеру.

Створення у січні 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН), стало логічним підсумком процесу боротьби за суверенну Українську соборну державу, в якій гарантуються права і свободи людини.

Для втілення запланованих завдань функціонувала Крайова Екзекутива ОУН та політвиховники УПА.

Ключовими методами патріотичного виховання воїнів стала усна пропаганда, коротке інформування про зміст загарбницьких намірів воюючих держав, стосовно серйозності небезпеки, що постала перед Україною, справедливий характер боротьби українського народу тощо.

Розглядаючи радянський період вітчизняної історії (з 1917 р до початку 90-х рр. ХХ століття), необхідно зазначити, що, в цілому, поняття «патріотизм» в цей період було занадто ідеологізовано. Під впливом класово-партійної ідеології, патріотизм, з моральної категорії був штучно переведений в категорію політичну, класову і навіть економічну. Офіційною наукою патріотизм розглядався в якості соціально значущого явища. Дослідження патріотизму зводилося, перш все, до його конкретно-історичного змісту, що

часто було далеким від реальної дійсності. У післявоєнний період (1960-1985) військово-патріотичне виховання мало на меті підготовку свідомого захисника соціалістичної Вітчизни і здійснювалося в умовах наростаючого політико-ідеологічного протиставлення СРСР західним країнам. Період «холодної війни» сприяв тому, що патріотизм став сприйматися як принцип протистояння системи цінностей життя певному образу ворога.

Після проголошення незалежності України, активізуються та актуалізуються наукові пошуки з проблематики національної ідеї, патріотизму, патріотичного виховання, відбувається переосмислення змісту цих понять.

Наголос на необхідності активізації наукових пошуків у галузі патріотичного виховання молоді був здійснений у Законах України «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» [12, с. 2–4].

Таким чином, у ході історичного аналізу феномену «патріотизм», можна умовно виділити такі етапи його становлення та еволюції: філософсько-пропедевтичний етап (до ХVІ ст.), коли поняття ще не існує, але зароджується феномен патріотизму як наріжної духовної цінності, що формується за конфесійним або полісним принципом в залежності від традиційного або нетрадиційного типів суспільств; загальнотеоретичний етап (ХVІІ ст. – 1917 р.), коли формується поняття патріотизм, знаходить своє філософсько-педагогічне обґрунтування, наповнюється новим змістом; радянський етап (1918–1991 рр.), під час якого поняття ідеологізується і переводиться з моральної категорії в політико-економічну, пострадянський етап (90-і рр. ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.), що відрізняється неоднозначністю і багатогранністю трактувань поняття «патріотизм», конструюванням його змісту, виходячи із засад антропоцентризму, в контексті світових глобальних інтеграційних процесів, становлення незалежної України.

Висновки. Отже, історичний аналіз становлення та розвитку змісту поняття патріотизму дозволяє зробити висновок про те, що декларований в багатьох державах і суспільствах курс на сприяння формування патріотизму та здійснення патріотичного виховання є природнім засобом збереження цілісності держави та підтримання в ній життєдайного духовно-морального, соціально-політичного, економічного, екологічного клімату, виконуючи таким чином структурозберігаючу функцію. Формування та імплементація природовідповідної для українського суспільства зокрема, і для людства загалом, духовно-патріотичної концепції є першочерговим завданням педагогічної науки та філософії. Визначення ключових факторів такої концепції має будуватися не тільки на історичному досвіді власної держави, а й на досвіді всього людства, і застосовуватись не тільки в межах однієї держави, а й в межах усього людства. Процес самовдосконалення і допомога в здійсненні цього іншим людям має стати головною метою кожної свідомої людини-патріота. Адже «які у своєму духовному і тілесному стані члени суспільства, таке і воно саме» [13].

Список використаної літератури

1. Симоненко В. Д. Общая и профессиональная педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов / В. Д. Симоненко. – М. : Вентана-Граф, 2006. – 368 с.
2. Philip Watson. Grand Canal, Great River: The Travel Diary of a Twelfth-century Chinese Poet / Watson Philip. – Frances Lincoln Publishers. – 2007. – 256 pages.
3. Ивахненко Д. А. Махапариниббана сутта [Електронний ресурс] / Д. А. Ивахненко Режим доступу: <http://www.theravada.ru/Teaching/Canon/Suttanta/Texts/dn16-mahaparinibbana-sutta-01-ivahnenko.htm#p5>
4. Платон. Критон [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/plato01/krito.htm>
5. Мартинюк, І. В. Національне виховання: теорія і методологія : методичний посібник / Мартинюк, І. В. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.

6. Маврикий. Тактика и стратегия [Електронний ресурс] – С.-Петербург. 1903. – 118 с. – Режим доступу: <http://www.biblio.nhat-nam.ru/maurikios-strategikon.pdf>
7. Історія Українського війська. – К., 1994. – С. 76–77.
8. Галицько-Волинський літопис / [Електронний ресурс] Пер. Теофіль Коструба. – Львів, 1936. – Ч. I. – С. 97–128. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/kostruba/gvl05.htm>
9. Греков, Ф. В. Краткий исторический очерк военно-учебных заведений 1700 – 1910 / Ф. В. Греков. – М. : Типография Вильде, 1910. – С. 117, 134–135.
10. Алпатов, Н. И. Историческая справка о кадетских корпусах в России XIX в. / Н. И. Алпатов // Советская педагогика. – 1944. – № 1. – С. 18–21
11. Романовський, Я. Я. Історичні витoki формування патріотизму особистості у збройних силах України [Електронний ресурс] Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/30_4.pdf
12. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. N347 // Освіта. – 2002. – 24 квіт-1 трав. (N26). – С.2–4.
13. Jim Down. Doshin So «Kaiso» of Shorinji [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.newsfinder.org/site/more/doshin_so_kaiso_of_shorinji/
14. Рудлінг, П. А., Шнайдер, Т., Россолінські-Лібе Гж. ОУН і УПА : дослідження про створення історичних міфів. – К., 2012. – 239 с.
15. Калакура, Я. Історична пам'ять як чинник самоідентифікації українців / Калакура Я. // Українознавство. – 2004. – Ч.3–4. – С. 206–210.
16. Бех, І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / Бех І. Д. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
17. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009.
18. Руденко, Ю. Д. Український патріотизм: виховувати на новому, вищому рівні / Руденко Ю. Д. // «Освіта». – 2014. – № 34. – 2014 – С. 10–11

Стаття надійшла до редакції 8.12.2016

Бондаренко А. Воспитание патриотизма украинской молодежи в исторической ретроспективе

В статье анализируется становление патриотического воспитания молодежи в исторической ретроспективе. Проведенный историко-педагогический анализ позволяет сделать вывод о том, что декларируемый во многих государствах и обществах курс на содействие формированию патриотизма и осуществления патриотического воспитания является

естественным средством сохранения целостности государства, поддержание в ней духовно-нравственной, социально-политической, экономической, экологической сбалансированной среды и инструментом материализации программы защиты символических границ в своем сообществе против внутренних и внешних воздействий и экспансий, а также выполняет структурнозащитную функцию. Раскрытые предпосылки становления проблемы военно-патриотического воспитания молодежи, исследованы особенности и составляющие патриотического воспитания в исторической ретроспективе имеют целью дальнейшее совершенствование системы воспитания молодежи на основе рефлексии богатого исторического опыта прошлых поколений. Подытожено, что формирование и имплементация природосоответственной для украинского общества в частности, и для человечества в целом, духовно-патриотической концепции является первоочередной задачей педагогической науки и философии.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, этапы, историко-педагогический анализ, педагогика, казачество, кадеты, украинская государственность,

Bondarenko A. Patriotic education of Ukrainian youth in historical retrospective

The article analyzes the formation of the phenomenon of patriotism and patriotic education in the historical development of mankind. Historical analysis is considered to leads to the conclusion that declared in many states and societies course in fostering patriotism and implementation of patriotic education is a natural way of to preserve the integrity of the state and maintain it life-giving spiritual and moral, social, political, economic, environmental climate and performs the structure-saving function. A brief analysis of the historical facts in different types of spiritual and cultural space of time shows that deliberate creation of conditions for the formation of patriotism, particularly in the civil and military youth, will be relevant as long as the relevant one of the main functions of the state - the protection of the mental code from external influences and internal threats, and creating conditions for the protection of the living and life in the process of interaction between nature - man - society from attacks of the challenges of globalization of the XXI century. The article reveals the prerequisites of forming the problem of military-patriotic education of youth, the features and components of patriotic education in historical perspective are designed to further improve the education of the youth system on the basis of reflection of the rich historical experience of past generations. It is concluded that the formation and implementation of nature-appropriate for Ukrainian society in particular and humanity in general, spiritual and patriotic concept is a priority of pedagogy and philosophy.

Keywords: patriotism, patriotic education, stages, analysis, education, Cossacks, cadets, Ukrainian statehood.